

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета на V редовној електронској седници, одржаној од уторка, 15. марта, до понедељка, 21. марта 2022. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Валентина Илић предала под насловом *Теорија и пракса наставе лексикологије српског језика (у основној и средњој школи)*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовано Комисију:

Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Одлуком број 983/1 на V редовној електронској седници, одржаној од 15. марта до 21. марта 2022. године.

2. Састав Комисије:

Ментор: др Вељко Брборић, редовни професор, Филолошки факултет – Универзитет у Београду

Научна област: Српски језик – Методика наставе српског језика

Датум избора у звање: 20. септембар 2017. године.

др Рајна Драгићевић, редовни професор, Филолошки факултет – Универзитет у Београду
Научна област: Српски језик – Лексикологија српског језика
Датум избора у звање: 15. мај 2013. године.

др Драгана Вељковић Станковић, редовни професор, Филолошки факултет – Универзитет
у Београду
Научна област: Српски језик – Методика наставе српског језика
Датум избора у звање: 17. април 2019. године.

др Бојана Милосављевић, ванредни професор, Учитељски факултет – Универзитет у
Београду
Научна област: Наука о језику – Српски језик
Датум избора у звање: 20. јун 2017. године.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

- 1) Име (име родитеља) и презиме: Валентина (Милан) Илић
- 2) Датум и место рођења: 1. фебруар 1991. године, Смедерево, Република Србија
- 3) Основне академске студије проф. др Рајне Драгићевић, одбранила је 30. септембра 2015. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду (други члан комисије: проф. др Драгана Вељковић Станковић).
- 4) Академско звање мастера наука стекла је из области лексикологије.
- 5) Од 11. јула 2016. године запослена је као асистент на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима и ангажована на предметима *Увод у методикку наставе српског језика*, *Методика наставе српског језика*, *Методика наставе књижевности*, *Методичка пракса*, *Основи нормирања српског језика*, *Језичка култура* (на основним академским студијама) и *Методика наставе српског језика – специјални курс* (на мастер академским студијама).

В. Илић је члан Комисије за наставу словенских језика, књижевности и култура Међународног комитета слависта; секретар је Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике (Комисија бр. 5) Одбора за стандардизацију српског језика;

сарадник је на пројекту бр. 178006 – *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Сарадник је на Пројекту државне матуре Европске уније и МПНТР РС као супервизор тима за предмет Српски језик. Члан је Управе Друштва за српски језик и књижевност Србије.

Учествовала је на више домаћих и међународних научних скупова и округлих столова и држала радионице за наставнике на семинарима *Ка савременој настави српског језика и књижевности* Друштва за српски језик и књижевност Србије. До сада је објавила двадесет и три научна и стручна рада, приказа и хроника из области науке о језику, његове норме и методике наставе српског језика.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Теорија и пракса наставе лексикологије српског језика (у основној и средњој школи)

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мср Валентине Илић обухвата 610 компјутерски штампаних страница (1.811.855 карактера са размацима) и подељена је на следећа поглавља:

- I. *Увод* (1–7);
- II. *Лексикологија као део науке о језику* (8–54);
- III. *Значај и улога лексикологије у образовном процесу* (55–106);
- IV. *Значење речи и лексички односи у светлу психолингвистичких истраживања* (107–165);
- V. *Лексикологија у наставним програмима за основну и средњу школу у Републици Србији: историјат и савремено стање* (166–234);
- VI. *Лексикологија у општој методичкој литератури* (235–249);
- VII. *Лексикологија у уџбеничкој и приручничкој литератури за основну и средњу школу* (250–445);
- VIII. *Теренско истраживање исхода наставе лексикологије* (446–553);
- IX. *Закључак* (554–565);

X. Цитирана литература (566–597);

XI. Прилози (598–610).

Након свих поглавља наведена је (1) кратка биографија ауторке докторске дисертације, (2) Изјава о ауторству, (3) Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и (4) Изјава о коришћењу. Поглавља су логично рашчлањена на потпоглавља и закључке, који доприносе кохерентности и систематичности рада.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Иако су се лексиколози, методичари и практичари у научним и стручним радовима бавили партикуларним и претежно апликативно усмереним лексиколошким питањима у настави, српској лингводидактици недостајало је истраживање које ће поставити поуздане теоријско-емпиријске основе за наставу лексикологије матерњег српског језика. Ти неопходни темељи су данас успешно постављени докторском дисертацијом мср Валентине Илић, која представља прву опсежну студију о образовној лексикологији у Србији.

У уводном поглављу ауторка дефинише предмет истраживања, који представља лексичкосемантичке категорије у наставном процесу (полисемија, метонимија, синегдоха, метафора, хомонимија, антонимија, синонимија, хипонимија, паронимија), а потом детаљно образлаже најважније циљеве, око којих ће се оформити водећа поглавља ове дисертације. Методолошки приступ, који је у складу са интердисциплинарном природом истраживања, са разлогом је разуђен, и утемељен на теоријским и емпиријским испитивањима. Тачније, прва три поглавља након *Увода* имају теоријско-експликативни, а преостала четири поглавља аналитичко-дескриптивни карактер, са приказом статуса лексикологије у дијахроној и синхроној равни нашег образовног система. Након дефинисања методологије, следи образлагање корпуса – који обухвата програмске садржаје од XIX века до данас, граматике које су их пратиле, односно уџбенике који их данас прате, те податке прикупљене са теренског емпиријског истраживања тест-методом у пет градова Републике Србије. Овај део истраживања је дедуктивно-хипотетички устројен, о чему нам сведочи изведених двадесет и шест посебних хипотеза. На крају уводне целине ауторка потцртава значај овог истраживања за српску лингводидактику и

указује на његову главну перспективу, која се огледа у мноштву потенцијалних апликативних приступа, утемељених на исцрпно анализираним психолингвистичким резултатима.

Друго поглавље посвећено је истраживању генезе лексикологије у светској лингвистици. Ауторка показује да се колевком модерне лексикологије сматра се руска лингвистичка школа. Истражени универзитетски уџбеници који у наслову носе име *лексикологије* представљени су према критеријуму времена појављивања *лексикологија* у источнословенској (руској) и западнословенској, те западноевропској лингвистици, са циљем да се прикаже развој њене предметности и односа према другим, сродним наукама о језику. У развоју ове науке током прошлог века издвојиле су се четири фазе, међу којима не постоје сасвим оштре границе. Када је посреди јужнословенски језички простор, најплодотворнија продукција уџбеника лексикологије бележи се у Бугарској и Србији. На нашем простору издвојене су три развојне фазе, које сасвим очекивано корелирају са развојем лексиколошке науке у Србији. Све стабилније место лексикологије у лингвистици и развој њене предметности одражавао се и кроз енциклопедије, лексиконе и опште и специјалне речнике. У другом делу овог поглавља је детаљно описано дефинисање ове дисциплине и богатство „лекс-“ деривационих гнезда у њима.

У трећем поглављу разрађује се питање лексикологије у наставном процесу. У складу са општим тенденцијама у европским образовним системима, улога и значај наставе лексикологије у оквиру предмета Српски језик (и књижевност) представља се кроз перспективу компетенција које се развијају наставом ове лингвистичке дисциплине у основној и средњој школи. На основу прегледане литературе издвојена су четири основна типа компетенција: (1) металингвистичке, (2) когнитивне, (3) комуникативне (читалачке и лингвистичке, односно рецептивне и изражајне) и (4) културолошке компетенције. Ауторка указује на њихово међусобно условљавање и уланчавање, што за последицу има развој најзначајнијих – комуникативних компетенција – које представљају крајњи циљ наставе матерњег (српског) језика.

Четврто поглавље посвећено је тумачењу налаза психолингвистичких истраживања Ж. Пијажеа (1968, 1986), Л. Виготског (1977), А. Лурије (2000), А. Марјановић (1984), Т. Гридине (2013), И. Кларк (1971, 1988, 1990, 2007, ²2009) и других, који се баве усвајањем значења речи у онтогенези, као и савремених микрогенетских психолингвистичких

проучавања (нпр. Клепусјоту 2002, 2008; Клепусјоту и Баум 2007, Едингтон и Токович 2015; Лопукхина и сарадници 2018, Филиповић Ђурђевић 2019), која указују на брзину и лакоћу когнитивне обраде различитих типова лексичког значења. На основу ових емпиријских налаза издвојено је двадесет и пет импликација које могу унапредити наставу значења речи. Она је тако усклађена са природом функционисања (дечијег) мишљења и има велики потенцијал да буде високоефикасна. На тај начин је теорија наставе лексикологије базирана на научним психолингвистичким основама, које пружају поуздане смернице за успешну наставну праксу.

У петом поглављу дисертације истражен је и анализиран статус лексикологије и лексиколошких тема у програмским садржајима од краја XIX века до савремених програма наставе и учења за основну школу, гимназије (опште и специјалне) и средње стручне четворогодишње и трогодишње школе. На тај начин се врло детаљно, хронолошки и прегледно показује генеза лексиколошких (али и лексичких и лексикографских) појмова у нашем образовном систему од његових почетака до данас. С обзиром на чињеницу да су данашњи програми наставе и учења усмерени на образовне исходе, у последњој целини овог поглавља истражен је статус лексикологије у стандардима образовних постигнућа (који се досежу кроз образовне исходе) за крај првог и другог образовног циклуса, а тако и за крај средњег образовања. Резултати анализе пореде се са психолингвистичким импликацијама заснованим на интелектуалном развоју детета и тиме се указује на предности и недостатке програмирања лексиколошког садржаја у актуелном наставном процесу.

Шесто поглавље доноси приказ статуса лексиколошких категорија у универзитетској општој методичкој литератури аутора М. Николића, П. Илића и С. Маринковића, која припрема студенте српског језика и књижевности за професорски позив. Детаљни приказ ових методика показао је да лексикологија у ужем смислу у њима има сасвим маргинално место, а ауторка показује у којој мери је ова област заступљена у хрватским (Д. Росандић, С. Тежак) и руским методикама наставе матерњег језика (М. Баранов, Ј. Литњевска и В. Багрјанцева). Компаративним приказом указује се на веома низак степен развоја наше методике наставе лексикологије и пружа перспектива за њено теоријско утемељење, а у том процесу узоран може бити савремени универзитетски уџбеник московске методичке школе.

Седмо поглавље представља теоријско-емпиријску анализу лексиколошких лекција у школским уџбеницима и приручницима за основну и средњу школу. Уџбенички корпус подељен је на две целине – историјску и савремену. Прву корпусну целину чине сви уџбеници српско(хрватско)г језика који су били актуелни у нашим основним и средњим школама скраја деветнаестог и током највећег дела двадесетог века. Анализом лекција у тим уџбеницима показано је када су се почели појављивати лексиколошки садржаји, како су они пратили наставне програме и како се приступало основним лексиколошким појмовима. Другим речима, минуциозно су описане почетне етапе развоја лексиколошких садржаја у нашим основношколским и средњошколским уџбеницима. Другу корпусну целину чине сви актуелни акредитовани уџбеници (граматике) српског језика у нашим основним и средњим школама. Детаљно су анализирани пет репрезентативних издавача (Завода за уџбенике, Клета, Вулкана, Едуке и Новог Логоса), најзаступљенијих у српским школама. Анализа обраде лексичкосемантичких категорија је заснована на унапред утврђеним *јединицама анализе* уџбеничке лекције, које чине шест типова вредности (структурне, информационе, вредности индивидуализације, самообразовне, самоевалуативне и координирајуће). Тако су се искристалисале најквалитетније лекције које се препоручују наставницима и професорима за наставу лексикологије, а уједно ауторкина анализа представља поуздану смерницу за нова, побољшана издања школских граматика.

Коначно, у осмом поглављу приказано је теренско емпиријско истраживање досегнутих исхода савремене наставе лексикологије у основној и средњој школи (општим и филолошким гимназијама и средњим стручним школама) у пет градова Републике Србије (Нови Сад, Београд, Смедерево, Пожаревац, Ниш) на узорку од $N=1.052$ испитаника. Овим истраживањем проверен је ниво теоријских и практичних знања о лексикологији и лексиколошким категоријама (полисемији, метонимији, синегдохи и метафори, хомонимији, антонимији, синонимији, паронимији), као и о српској лексици и лексикографији. Грађа је прикупљена тест-методом, уз зналачки и пажљиво израђене тестовне варијанте, а добијени одговори са терена су дигитализовани, што је допринело квалитетној и ефикасној дескриптивностатистичкој обради података и њиховом тумачењу. Квантитативни показатељи интерпретирани су уз примену компаративног метода, са циљем да се дође до квалитативних закључака, који преиспитују унапред утврђене

двадесет и две хипотезе. Ученичка постигнућа укрштена су са варијаблама које припадају просторној, временској и образовно-профилној равни, на основу чега се долази до разноврсних индикатора у дијагностиковању статуса ове научне дисциплине у настави српског језика. Успешно мапирани слабе тачке исхода наставе лексикологије представљају први корак у њиховом превазилажењу, како на теоријском, тако и на практичном плану.

Закључак целокупног истраживања дат је у деветом поглављу. У њему се кроз седам тачака прегледно уланчавају најважнији закључци до којих се сукцесивно долазило у свакој целини истраживања, па дати на једном месту омогућавају читаоцу синтетички и јасан доживљај резултата сваке истраживачке етапе. Хипотезе које су постављене у Уводу овде су потврђене или одбачене, са коначним, општим освртом на статус лексикологије у нашем образовном систему и указаним најважнијим перспективама овог истраживања.

Списак *Цитиране литературе* садржи 493 библиографске јединице, од чега је 294 међу научном и стручном литературом, 26 међу коришћеним речницима, лексиконима и енциклопедијама, 86 јединица односи се на цитирана документа (правилнике, законе и друга акта), 10 јединица односе се на интернетске изворе, а 48 библиографских јединица тиче се школских уџбеника и приручника.

Коначно, последње (XI) поглавље чине *Прилози*. У њима ауторка прилаже тестове којима је инструментализовано теренско истраживање и њихова решења. Прилози обухватају 12 страница рада.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Валентина Илић, „Пословице у настави језика, језичке културе и књижевности”, *Књижевност и језик*, LXVI/1 (2019), Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, стр. 215–222.

2. Валентина Илић, „Најфреквентнија лексика *Српских народних пословица* у контексту језичко-стереотипне слике света”, у: *Стереотипът в славянските езици, литератури и култури*, сборник с доклади от Четирнадесетите международни славистични четения София, 26–28 април 2018 г., Том I, Езикознание (отг. ред. доц. д-р

Цветанка Аврамова), 2019, София: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, 94–104.

3. Valentina Ilić, „The position of paradigmatic lexical relations in university literature for Teaching methodology for the Serbian language” in: *Лингвистика, лингводидактика, лингвокултурологија: актуални проблеми и перспективи развоја: материјали IV Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 19–20 марта 2020 г.* / редкол.: О. Г. Прохоренко (отв. ред.) [и др.], 2020, Минск: БГУ. р. 207–213.

4. Валентина Илић, „Метонимија као когнитивни и лексички механизам у контексту наставе матерњег (српског) језика”, Зборник радова са научног скупа *Актуелна питања лексикологије и лексикографије српског језика* одржаног 8–10. октобра 2021. у Андрићграду, 2022, Андрићград: Андрићев институт. [у штампи]

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација Валентине Илић представља прво опсежно теоријско и емпиријско истраживање којим се постављају темељи образовне лексикологије у Србији. Са подробно истраженим константама за методичко поступање, заснованим на онтогенетским и микрогенетским психолингвистичким налазима, пружају се поуздане основе за исправно наставно планирање, ток и разраду лексиколошких лекција у уџбеницима, а практичарима омогућава осмишљавање ефикаснијих апликативних приступа.

Ауторка дисертације на самом почетку с правом истиче да је: „неосновано [...] истраживање апликације без подробног претходног познавања предмета који се апликује у пракси” (1). Да би се истражило и разумело место лексикологије у настави, било је потребно најпре истражити ток њеног развоја у лингвистици, будући да се он касније рефлектовао на њено утемељење у образовном систему.

На основу детаљно истражених монографија славистичке и западноевропске лингвистике које у наслову носе одредницу „лексикологија”, издвојене су четири развојне фазе ове дисциплине у распону од почетка XX века до данас, међу којима не постоје оштре границе. Лексикологија је с почетка, у совјетској и западноевропској (па и светској) лингвистици, била усредсређена на историјску лексикологију и састав лексике. Са

напредовањем лексичке семантике примат узима лексичко значење и системски односи међу лексемама, при чему састав лексике остаје неодвојива компонента предметности лексикологије. Творба речи и фразеологија представљају дисциплине које су са њом у најтешњој вези, а уочена је тенденција савремених аутора да у садржај уџбеника лексикологије уврсте и поглавља о терминологији и стилистици. На основу тога показује се како садржаји универзитетских (академских) уџбеника лексикологије данас у свету имају шири предметни опсег, који се рефлектује и на објашњења *лексикологије* у енциклопедијама и речницима, као и на све већу разуђеност „лекс-“ терминолошко-деривационих гнезда у њима. Ипак, водећи се, на првом месту, *Лексикологијом српског језика* Р. Драгићевић, која се бави првенствено лексичкосемантичким питањима (полисемијом и лексичким односима), ауторка дисертације омеђује и предмет свог истраживања на лексичкосемантичке категорије, дефинисане још у редовима руске семантичке школе (Новиков 1982).

У складу са савременим европским образовним тенденцијама, значај и улога лексикологије у образовном систему представљени су из угла компетенцијског приступа. Резултати истраживања показују да се наставом лексикологије развијају металингвистичке, когнитивне, културолошке, читалачке, лингвистичке, те најсложеније, које долазе у резултату претходних – комуникативне компетенције. Развој *металингвистичких знања* и способности огледа се у свестранијем разумевању природе и функционисања језичког система. Лексиколошким градивом развија се свест о језику као структури која је саздана од граматичког и лексичког система. Међу члановима лексичког система успостављају се семантички и формални односи, а промишљање о таквим релацијама, утемељеним у фундаменталним логичким операцијама (подударности, сличности, супротности, комплементарности, конфротативности, надређености, подређености, приређености), подстиче развој *когнитивних способности*. Показано је како механизми полисемије додатно подстичу развој аналитичности, асоцијативног и логичког мишљења (узрочно-последичних, партитивних, посесивних и др. односа), односно како се наставом лексикологије бори се против тековина 21. века – фрагментарног мишљења. Семасиолошка анализа примера синонима, антонима, хипонима, паронима, хомонима, метафоре, метонимије, синегдохе омогућава реверзибилан процес: развој ономасиолошког приступа значењу. Наставом значења речи

код ученика се освешћују и сегменти културне матрице којој припадају. Ученици који *владају културним кодом* матерњег језика успешније тумаче националну књижевност и компетентнији су читаоци свих врста стилова и жанрова.

Кандидаткиња у овом поглављу закључује да теоријско и функционално овладавање организацијом лексикона и разумевање његове логике подстиче развијање ученичких рецептивних и изражајних вербалних капацитета, односно њихових укупних комуникативних компетенција. То утиче на (1) разумевање или лако предвиђање значења речи у тексту, као и схватање прочитаног текста у целини (*читалачке компетенције*), те (2) употребу речи у одговарајућем контексту са одговарајућим значењима (*лингвистичке компетенције*). Исоштрава се осећај за нијансе значења и повећава се ниво критичности приликом одабира праве речи. Развијен лексички фонд је један од крајњих исхода наставе лексикологије (и лексике), односно показатељ је *комуникативних компетенција*, које су више од простог збира читалачких и лингвистичких компетенција. У настави лексикологије ауторка тако, између осталог, види могућност развоја читалачке писмености, која би допринела успешнијим резултатима наших ученика на међународним тестирањима (ПИСА, PIRLS и сл.).

Налази онтогенетских и микрогенетских психолингвистичких истраживања, реинтерпретирани у четвртом поглављу дисертације, јасно указују на сукцесивност или симултаност развоја когнитивних структура које омогућавају разумевање логичких односа на којима су засноване лексичкосемантичке категорије. Отуда се долази до 25 импликација за наставну праксу, које, између осталог, осветљавају адекватан, психодидактички утемељен, распоред лексиколошких концепата током образовног процеса. Тако се, на пример, први пут на емпиријским доказима јасно показује да је досадашњи наставни редослед по коме се прво обрађује метафора па метонимија неусклађен са развојем дечијег мишљења. Потом, указује се на потребу увођења хипонимије у основношколско образовање, која је заснована на најбазичнијим логичким операцијама и којом се досежу бројне унутарпредметне и изванпредметне корелације. Учење и освешћивање синонима пре антонима у наставној пракси такође се показује неоправданим са становишта развоја когнитивних операција. Овим истраживањем осветљен је и раскорак између тренутка када су ученици спремни да разумеју вишезначност (у петом разреду) и времена њеног учења, које је програмирано тек у осмом

разреду. Водећи се психолингвистичким импликацијама до којих кандидаткиња у овом поглављу долази, могу се кориговати недостаци актуелних програма наставе и уџбеничких садржаја, што би, по свему судећи, унапредило ефикасност наставе језика на овом пољу.

Иако је показано да је лексикологија релативно млада лингвистичка дисциплина, анализа програмских садржаја показала је да корени њених категорија у њима сежу још у 19. век. Претпоставка о искључиво граматички устројеним првим језичким садржајима, у које је најпре почела улазити лексика, а потом и лексиколошке категорије, овом анализом је оповргнута. Показано је да су састављачи првих програма придавали значаја и (лексичкој) семантици, која је временом добијала све стабилније место у програмском систему. Анализа *савремених програма наставе и учења* показала је да лексиколошки садржај у ужем смислу у *основној школи*, у складу са циљевима усмереним превасходно на богаћење лексичког фонда, на многим местима није усклађен са интелектуалним развојем детета, односно са импликацијама психолингвистичких налаза. Уколико би се основни циљеви наставе лексикологије усмерили на усвајање функционисања лексичког система, распоред лексиколошке грађе требао би бити другачији и заступљен у свим старијим разредима, што би допринело ефикаснијем досезању стандарда образовних постигнућа на различитим пољима. Када је реч о *средњошколској настави* лексикологије, ауторка закључује да би у програмским документима она могла имати нешто мање корекције. Истраживање је показало да су готово за све смерове (гимназијске и стручне четворогодишње) нови програми прагматичнији и успешнији, док за трогодишње средње стручно образовање нови програм наставе и учења на лексиколошком предметном пољу значи корак уназад. У будућности би, како се закључује, овај садржај требало начинити функционалнијим.

На основу прегледа и анализе *српске опште методичке литературе*, која би, по правилу, требало да понуди (будућим) наставницима детаљнију разраду тема предвиђених програмским садржајима, закључује се да област лексикологије *хитно треба осавременити* и ускладити са актуелним програмским садржајима и развојем лексиколошке науке, а у томе могу, као узорни, помоћи руски универзитетски уџбеници методике наставе матерњег језика.

Анализа корпуса првих српских школских граматика показала је да се основни подаци о лексичком саставу језика појављују још 1880. године у *Граматици* Стојана Новаковића, док су се лексичкосемантичке категорије уводиле знатно касније, крајем прве половине 20. века. Закључује се да су се од првог појављивања лексичкосемантичке категорије – синоними, хомоними, антоними, вишезначност – представљале као средства за богаћење речника и развој културе усменог и писменог изражавања. Ове категорије током већег дела 20. века представљане су несистемски, као изоловани фактицитети који у језику имају превасходно естетску функцију. Крајем шездесетих година забележено је и појављивање лексичкосемантичких категорија у *средњошколским граматикама*. Прву озбиљнију и развијенију разраду лексикологије за средње школе добили смо тек 1992. године, када су јој аутори *Грамматике српског језика* Ж. Станојчић и Љ. Поповић посветили цело поглавље, у оквиру кога су дедуктивно-индуктивним путем описане најпознатије лексичкосемантичке категорије (полисемија, хомонимија, синонимија, антонимија, метафора, метонимија, синегдоха).

Истраживање свих садашњих акредитованих граматика за основно и средње школско образовање приказало је актуелни статус лекција из лексикологије у њима, а детаљна анализа појединачних лекција у уџбеницима пет најзаступљенијих издавача у нашим школама показала је да нема граматике у коме су оне подједнако успешно обрађене. Међу њима се пак, по броју квалитено обрађеног наставног садржаја, издваја уџбеник Новог Логоса за осми разред, док се за средњошколску наставу лексикологије препоручују обе актуелне граматике – Клета и Едуке.

Најзад, закључци теренског истраживања спроведеног у пет градова Републике Србије међу 1.052 ученика који репрезентују основношколску и средњошколску популацију, рефлектују идентификоване слабости у програмским и уџбеничким садржајима. Разлике у постигнућима ученика установљене су на узрасној, географској и образовно-профилној равни. Неки од важних закључака теренског истраживања су:

(а) Полисемију и њене механизме ученици успешније решавају на практичним задацима, док парадигматске лексичке односе боље познају на теоријском него на практичном нивоу;

(б) Постигнућа на појединачним категоријама варирају од града до града, што указује на значајну улогу наставниковог ангажмана, приступа и односа према градиву;

(в) Са друге стране, када су посреди категорије које су веома слабо или неуједначено објашњене у свим уџбеницима (попут хомонимије или паронимије), постигнућа ученика су уједначено ниска;

(г) Ученици филолошких гимназија остварују највиша постигнућа, што имплицира да се већим бројем часова Српског језика могу значајно унапредити ученичка постигнућа, односно њихове комуникативне компетенције, па и општи школски успех;

(д) На оба узрасна нивоа боље се познају синонимија и антонимија него полисемија и њени механизми;

(ђ) На први поглед неочекивано, резултати показују да ученици основне школе боље познају полисемију и њене механизме од ученика средње школе;

(е) Последња два наведена закључка показују да полисемији и њеним механизмима треба посветити више пажње у наставној пракси, како у основној, тако и у средњој школи;

(ж) Антоними се разумеју и продукују брже када су дати изоловано, док се синоними успешније и лакше идентификују када су дати у контексту;

(и) Типични пароними се успешно употребљавају, али се не познаје њихов теоријски аспект, а самим тим ни место у систему лексичких односа;

(ј) Резултати показују веома ниско познавање једнојезичних речника српског језика;

(к) Најзад, на основу укупних ученичких постигнућа, претпоставља се да се током средњошколске наставе учвршћују и унапређују елементарна лексиколошка знања најслабијих ученика из основне школе, али да се деградирају претходно стечена висока знања. Другим речима, током транзиције од основне до средње школе опада број ученика са ниским и високим постигнућима, што утиче на упросечавање ученичког знања.

Резултати анализе представљају неку врсту лакмус хартије, на којој се одражава квалитет савремене наставе лексикологије, односно степен остварености њених исхода и потврђују недостаци уочени на претходним етапама – у програмским садржајима и уџбеницима. Захваљујући психолингвистичким импликацијама и резултатима добијеним на теренском истраживању, могуће је извршити fino подешавање програмских садржаја и измене и допуне уџбеничких лекција. Тек се тада може очекивати бољи успех ученика не само на пољу лексикологије већ из језика, па и уопште, а да би се такав циљ достигао потребно је будућим наставницима, методичарима, ауторима програма наставе и

уџбеника, пружити поуздано теоријско утемељење образовне лексикологије, које је данас успешно досегнуто текстом ове докторске дисертације.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Комисија позитивно оцењује докторску дисертацију мср Валентине Илић. Теоријски део рада је урађен веома квалитетно, уз консултовање богате релевантне литературе, прво словенске, а потом и европске и америчке. Истраживање је спроведено на опсежном и валидном узорку, у нашим основним и средњим школама, на квалитетан, компетентан и иновативан начин, модерним методолошким апаратом. Резултати истраживања приказани су веома аргументовано, уверљиво и јасно, уз велики број табела и дијаграма. Теми се приступало из угла лексикологије, али ни методички део није запостављен (анализа програма, уџбеника и теренско истраживање) и тако се дошло да ваљаних и вредних закључака. Стога ова дисертација представља веома леп допринос обема научним дисциплинама. Посебан квалитет дисертације чини њена дводелна структура – у првом делу дисертације реч је о теоријском приступу, а у другом делу се обрађују, уз анализу уџбеника, резултати истраживања. Ова два дела захтевала су различит методолошки приступ, али и заједничке закључке.

Вреди истаћи и помало неубичајен обим дисертације, реч је 610 страна компјутерски сређеног текста и то знатно одступа од уобичајене праксе. Квантитет и квалитет дисертације у добром су сагласју.

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма „iThenticate”, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације *Теорија и пракса наставе лексикологије српског језика (у основној и средњој школи)* аутора мср **Валентине Илић**, констатујем да утврђено подударане текста износи **6%** (први део докторске дисертације – 6%, други део докторске дисертације – 6%, будући да је, због великог обима, за софтверску проверу морала бити подељена на два дела).

Овај степен подударности у складу је са Чланом 9. *Правилника*.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, изјављујем да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

IX. ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене рукописа докторске дисертације и с обзиром на то да је у питању веома опсежно и детаљно истраживање чији резултати унапређују науку о српском језику, примењену лингвистику и образовну лексикологију, са задовољством једногласно предлажемо Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да Извештај о оцени докторске дисертације мср Валентине Илић под насловом *Теорија и пракса наставе лексикологије српског језика (у основној и средњој школи)* прихвати као успешно урађену докторску дисертацију, да га упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука, те да кандидата мср Валентину Илић, по добијању сагласности, позове на усмену одбрану пред овом комисијом:

Комисија:

Др Вељко Брборић, редовни професор

Др Рајна Драгићевић, редовни професор

Др Драгана Вељковић Станковић, редовни професор

Др Бојана Милосављевић, ванредни професор